

Alicja Boruc

Geografia i działalność wydawnictw katolickich w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku

Colloquia Litteraria 2/15, 87-107

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ALICJA BORUC

GEOGRAFIA I DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICTW KATOLICKICH W KRÓLESTWIE POLSKIM W DRUGIEJ POŁOWIE XIX I NA POCZĄTKU XX WIEKU

„Książka religijna u nas rozchodzi się bardzo leniwie, trzeba na długie lata obliczać powrót wyłożonego kapitału [...] Ogół katolicki, tak duchowny jak i świecki, jest obojętny względem wydawnictw religijnych” – ubolewał w 1905 r. jeden z kapłanów¹. U schyłku XIX i na początku XX stulecia w Królestwie Polskim istniało zaledwie kilka księgarni katolickich. Autor artykułu *Czytelnictwo religijne*, zamieszczonego w „Wiadomościach Pasterskich”, stwierdzał, że istnieją tylko dwie takie placówki w Warszawie, choć „powinny funkcjonować w każdym większym mieście”². Ze względu na niewielką liczbę publikacji poruszających kwestię wydawnictw katolickich zasadne jest przyjrzenie się ich działalności wydawniczej oraz określenie geografii ich produkcji. Podjęcie próby odtworzenia rozmieszczenia tych oficyn jest konieczne dla badań nad produkcją wydawniczą Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku³. Niniejszy artykuł jest zarysem ogólnym

¹ Ks. Marian Fulman, *Kaplan, książka, pióro*, „Wiadomości Pasterskie” 1905, nr 6, s. 381.

² Ks. Marian Fulman, *Czytelnictwo religijne*, „Wiadomości Pasterskie” 1905, nr 8, s. 518.

³ Spośród publikacji przedstawiających działalność wydawnictw katolickich można wymienić prace Czesława Lechickiego, np. *Polskie czasopiśmiennictwo katolickie w latach 1833–1914*, Wrocław 1983. Do nowszych opracowań zalicza się artykuł Jana Dziegielewskiego, *Wydawcy warszawscy przełomu XIX i XX w. wobec Kościoła Rzymskokatolickiego*, w: *Wybory wartości. Inteligencja polska u schyłku XIX i na początku XX wieku*, red. nauk. Elżbieta Reklajtis, Lublin 1996.

nym i stanowić może jedynie przyczynek do dalszych badań. Rozważania przeprowadzone zostały w oparciu o zachowane w Bibliotece Narodowej i Bibliotece Głównej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego periodyki, głoszące naukę Kościoła Katolickiego.

W omawianym okresie w Królestwie Polskim funkcjonowały przede wszystkim redakcje pism katolickich, które podejmowały się szerszej produkcji wydawniczej bądź prowadziły sprzedaż książek religijnych. Odnotowano tylko cztery księgarnie katolickie: trzy z nich działały w Warszawie, jedna we Włocławku. Z 49 wymienionych w publikacji *Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku*⁴ pism, które bezsprzecznie można uznać za periodyki katolickie⁵, ponad połowa (27) była wydawana w Warszawie, osiem we Włocławku, po trzy w Częstochowie, Kielcach i Płocku oraz po jednym w Bychawie k. Lublina, Lublinie, Łodzi, Piotrkowie i Sandomierzu. Trzydzieści sześć periodyków powstało po 1905 r. Tak duża liczba pism, które zaczęły się ukazywać w tym okresie, wiąże się z wydaniem przez papieża Leona XIII encykliki *Rerum Novarum* z 15 X 1891 r., która u schyłku XIX wieku doprowadziła do wypracowania przez Kościół Katolicki własnego programu akcji społecznej⁶, przejawiającej się między innymi w działalności wydawniczej duchowieństwa. Na wzrost liczby czasopism katolickich wpłynął także wydany przez władze carskie ukaz tolerancyjny z 1905 r.⁷

W artykule omówione zostaną tylko te instytucje prasowe, które prowadziły szerszą działalność wydawniczą lub sprzedaż książek religijnych bądź były jedynymi reprezentantami danego ośrodka wydawniczego (np. Bychawa, Piotrków i Sandomierz)⁸. Jako pierwsza zosta-

⁴ *Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku. Materiały do katalogu*, pod red. Barbary Lesisz [et al.], Warszawa, Lublin 1988.

⁵ Liczba nie obejmuje kalendarzy i sprawozdań, które powyższa publikacja traktuje jako czasopisma.

⁶ Daniel Olszewski, *Funkcje społeczno-kulturalne polskiej parafii na przełomie XIX i XX wieku*, w: *Kulturotwórcza rola Kościoła na przełomie XIX i XX wieku*, pod red. Jana Ziółka, Lublin 1997, s. 30.

⁷ Na mocy tego aktu Kościół otrzymał większą swobodę działania: powstały nowe pisma diecezjalne, rozbudowana została sieć parafialna i rozpoczęta reforma seminariów duchownych. Zob. Ks. Bolesław Kumor, *Historia Kościoła*, cz. 7: *Czasy najnowsze 1815–1914*, Lublin 1991, s. 366.

⁸ W artykule nie wspomniano o następujących pismach: „Biblioteka Parafialna”, „Głos Kapła-

nie omówiona działalność wydawnictw w Warszawie – największym ośrodku wydawniczym w Królestwie Polskim. Kolejne ośrodki podawane będą alfabetycznie.

Warszawa

Do 1864 r. działała w Warszawie Drukarnia Księży Misjonarzy. Została zlikwidowana przez władze carskie w dniu kasaty Zgromadzenia Księży Misjonarzy⁹. Mimo że publikacje sporadycznie podają informacje o wspomnianym zakładzie drukarskim¹⁰, można ustalić, że tłoczono tam książki konieczne do prowadzenia misji, co było głównym celem Zgromadzenia. Ukazywały się również katechizmy do nauki religii i elementarze¹¹. Pierwszym wydawanym w Warszawie pismem religijnym był ukazujący się w latach 1841–1862 „Pamiętnik Religijno-Moralny”¹². Wskutek niewielkiej liczby czytelników¹³ pismo na przełomie lat 1862 i 1863 zostało przekształcone w tygodnik „Przegląd

na Polskiego”, „Głos Serca Jezusowego”, „Któż jak Bóg”, „Kwartalnik Teologiczny”, „Praca zbożna”, „Rodzina Seraficka”, „Ruch Chrześcijańsko-Społeczny”, „Światelko”, „Tydzień Kościelny”, „Wiara” i „Życie Świętych” (Warszawa); „Głos Ludu”, „Myśl Katolicka” (Częstochowa); „Przewodnik Katolicki” (Łódź); „Gazeta Niedzielną”, „Głos Wiary”, „Wiadomości Parafialne” (Włocławek). Oprac. na podstawie: *Polskie czasopisma religijno-społeczne w XIX wieku...*, dz. cyt.

⁹ Władze w wyniku represji popowstaniowych dokonały kasaty Zgromadzenia 27 listopada 1864 r. Zob. *Wspomnienia ostatnich chwil istnienia w Polsce Zgromadzenia XX. Misjonarzy w domu głównym przy kościele św. Krzyża w Warszawie, przez jednego z dawnych członków tegoż Zgromadzenia*, „Roczniki obydwóch Zgromadzeń Św. Wincentego à Paulo” 1900, R. VI, nr 1, s. 18.

¹⁰ O działalności wydawniczej księży misjonarzy pisała m.in. Joanna Krauze-Karpińska, *Warszawska drukarnia księży misjonarzy w księdze przychodów i wydatków 1780–1839*, w: *Księga pamiątkowa. Kościół Świętego Krzyża w Warszawie w trzechsetną rocznicę konsekracji 1696–1996*, red. Tomasz Chachulski, Warszawa 1996. Publikacje poświęcone dziejom Zgromadzenia Księży Misjonarzy wspominają o tym jedynie wzmiankowo. Zob. np. *Misjonarze św. Wincentego a Paulo w Polsce (1651–2001)*, t. 1: *Dzieje*, pod red. Stanisława Rosponda, Kraków 2001, s. 151.

¹¹ Joanna Krauze-Karpińska, dz. cyt., s. 64.

¹² O tym, że było to pierwsze i jedyne w Warszawie pismo religijne czytamy w „Pamiętniku Religijno-Moralnym” z 1862 roku: „Przed dwudziestu kilku laty, pierwsi powzięliśmy zamiar wydawania u nas dziennika religijnego i winszujemy sobie, że ta myśl od wszystkich świątłych i zacnych współwyznawców naszych uznana i do skutku, za łaską bożą, doprowadzona została”. *Od redakcji*, „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1863, nr 12, s. 715.

¹³ Redakcja wyjaśniała, że ze względu na niewielką liczbę zwolenników „pism treści poważnej”, miesięcznik zostanie przekształcony w tygodnik i będzie wychodził pod tytułem „Przegląd Katolicki”. Tamże.

Katolicki”, którego celem było głoszenie, „co się w bieżącej chwili w Kościele dzieje, by we wszystkich wiernych rozbudzić świadomość, iż są członkiem Ciała Chrystusowego”¹⁴. Pismo spotkało się z żywym zainteresowaniem odbiorców, o czym świadczą słowa jednego z czytelników: „Za długo nie uważano na ogół katolickich czytelników [...]. Starania Twoje szanowny redaktorze i czcigodnych twych współpracowników, celem założenia nowego, dzisiejszym potrzebom Kościoła odpowiedniego pisma podjęte, pomyślnym wieńczy skutkiem”¹⁵. „Przegląd” zamieszczał artykuły o bieżących sprawach kościelnych, rozprawy teologiczne, filozoficzne i społeczne, wiadomości o misjach, zakładach dobroczynnych, życiorysy ludzi zasłużonych dla Kościoła, przegląd krytyczny literatury religijnej, kronikę kościelną krajową i zagraniczną, bibliografię dzieł religijnych i wiadomości literackie”¹⁶.

Redakcja „Przeglądu” podejmowała się również prac wydawniczych. W 1872 r. ogłaszała, że swoim nakładem wydała *Historię błogostawionej Małgorzaty Marii zakonnicy Nawiedzenia N. M. Panny, tudzież początków nabożeństwa do Serca Jezusowego*¹⁷. Prowadziła sprzedaż modlitewników, katechizmów, rozmyślań, kazań, żywotów świętych, Pisma Świętego, przewodników religijnych, śpiewników, pamiętek z okazji I Komunii Świętej, dzieł filozoficznych. Przykładowo w 1873 r. polecano 107 pozycji z powyższych dziedzin. Wśród książek, które można było nabyć w redakcji „Przeglądu Katolickiego”, znajdowały się również stare druki w języku łacińskim. W 1876 r. polecano np. *Manuale Devotionis ad usum Ecclesiastic* i *Rituale Sacramentorum*¹⁸.

¹⁴ *Niechaj będzie pochwalony Jezus Chrystus*, „Przegląd Katolicki” 1863, nr 1, s. 1.

¹⁵ *Korespondencja*, tamże, s. 11.

¹⁶ [Ogłoszenie „Przeglądu Katolickiego”], „Pamiętnik Religijno-Moralny” 1862, nr 12, s. 716.

¹⁷ Toż, „Przegląd Katolicki” 1872, nr 11, s. 176.

¹⁸ [Reklama książek], „Przegląd Katolicki” 1876, nr 3, s. 48.

Pismo było naczelnym organem władz kościelnych w Królestwie Polskim. Od 1910 r. po połączeniu z tygodnikiem społeczno-religijnym wychodziło pod nazwą „Wiara”¹⁹.

Kolejnym periodykiem wydawanym w duchu katolickim była istniejąca od 1867 r. „Kronika Rodzinna”. Światopogląd katolicki pisma ujawnił się jednak dopiero w roku 1873²⁰. „Kronika” ogłaszała, że „nie chce być organem kościelnym”, bo głównym zadaniem „jest stać na straży etycznych ideałów rodziny, nie zaś spraw Kościoła, do czego służą organa specjalne. Że jednak etyczne ideały rodzin katolickich nie inną muszą mieć podstawę – jak religię, [...] «Kronikę Rodzinną» śmiało nazwać możemy – organem społeczno-religijnym”²¹. Kronika była polecana przez inne pisma o profilu katolickim. Jej ogłoszenia można było znaleźć w „Wiadomościach Archidiecezjalnych Warszawskich”, „Dzwonku Częstochowskim” czy „Ateneum Kapłańskim”²².

Przy redakcji „Kroniki Rodzinnej” istniała księgarnia, która podejmowała się prac wydawniczych. Publikowała ona książki religijne, z zakresu nauk humanistycznych, ścisłych, stosowanych, społecznych i literatury pięknej. Ogółem w latach 1878–1914 wydała 172 pozycje, z czego 70,4% stanowiły druki religijne²³.

Na składzie księgarni znajdowały się mszały, brewiarze „w najnowszych edycjach i różnych oprawach”²⁴, księgi liturgiczne, książki ludowe, szkolne, beletrystyka, dewocjonalia, np. różańce, krzyżyki, medaliki, obrazki²⁵. Można było też nabyć podręczniki do nauki reli-

¹⁹ Zenon Kmiecik, *Prasa polska w Królestwie Polskim i imperium rosyjskim w latach 1865–1904*, w: *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. Jerzego Łojka, Warszawa 1976, s. 73.

²⁰ Czesław Lechicki, dz. cyt., s. 31.

²¹ *Od redakcji*, „Kronika Rodzinna” 1899, nr 13, s. 417, 418.

²² Zob. np. „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1911, nr 11, s. 314; „Dzwonek Częstochowski” 1901, t. 6, [dz. ogł., s. nlb]; „Ateneum Kapłańskie” 1914, t. 11, z. 3, s. IV.

²³ „Zestawienie nr 6”: *Charakterystyka wydawców na podstawie procentowego obliczenia treści ich produkcji*, w: Stanisław Arct, Eugenia Pawłowska, *Wydawcy warszawscy w latach 1878–1914*, w: *Z dziejów książki i bibliotek w Warszawie*, pod red. Stanisława Tazbira, Warszawa 1961, s. 356–357.

²⁴ [Ogłoszenie księgarni], „Kronika Rodzinna” 1904, nr 25, s. III.

²⁵ Toż, „Ateneum Kapłańskie” 1912, t. 8, z. 5, [strona wewnętrzna okładki].

gii²⁶ oraz pozycje wydane wiele lat wcześniej, np. osiemnastowieczne wydanie *Kazań na niedziele całego roku* x. Gaspra Balsama²⁷ lub *Wiadomość pewną o obrazie Najświętszej Maryi Panny Skępskiej z 1827 r.*²⁸

Do „Kroniki Rodzinnej” wydawano dwa dodatki: „Rodzinę Chrześcijańską” oraz „Robotnika Polskiego”, wspartego „na zasadach chrześcijańskich: sprawiedliwości i miłości”²⁹. Po połączeniu w 1906 r. „Robotnika Polskiego” z wydawanym przez ks. Jerzego Matulewicza „Towarzyszem Pracy” powstał „Pracownik Polski”, poświęcony sprawom społecznym, zwłaszcza kwestiom robotniczym³⁰. Od 1913 r. „Kronika” wydawała kolejne dwa dodatki: tygodnik społeczny „Nasz sztandar” i bezpłatny tygodniowy dodatek dla dzieci „Nasz promień”³¹.

W 1883 r. Jan Jeleński założył „Rolę”, periodyk „z kierunkiem wybitnie chrześcijańsko-antysemickim”, którego celem było „bronić zasad i uczuć religijnych, a przeciwdziałać bezwyznaniowości, rozbudzać w społeczeństwie polskiego ducha samoobrony przed zalewem żydowskim; popierać wszelkie uczciwe przedsiębiorstwa swojskie”³². Tygodnik, choć budził wiele kontrowersji³³, zyskał licznych sympatyków. Redaktor w 1891 r. twierdził, że „stosunek, jaki łączy «Rolę» z jej czytelnikami, opiera się na czymś więcej, aniżeli na wnoszeniu jedynie i przyjmowaniu przedpłaty. Stosunek to taki, jaki wytwarza między ludźmi ciągnąca ich ku sobie siła jednych i tych samych przekonań”³⁴.

Pismo zamieszczało artykuły poruszające sprawy mieszkańców wsi, studia historyczne, etnologiczne, relacje z podróży, sprawozdania

²⁶ Toż, „Kronika Rodzinna” 1906 nr, 43, s. 516.

²⁷ Toż, „Kronika Rodzinna” 1906 nr, 44, s. 528.

²⁸ Toż, „Kronika Rodzinna” 1906 nr, 48, s. 576.

²⁹ „Robotnik Polski” 1906, nr 16, dodatek do „Kroniki Rodzinnej” 1906, nr 37, s. 121.

³⁰ Ryszard Bender, *Spoleczne inicjatywy chrześcijańskie w Królestwie Polskim 1905–1918*, Lublin 1978, s. 115.

³¹ [Ogłoszenie „Kroniki Rodzinnej”], „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1913, nr 11, s. 314.

³² [Reklama „Roli”], „Kronika Rodzinna” 1904, nr 25, s. III.

³³ Czesław Lechicki, dz. cyt., s. 39.

³⁴ *Odpowiedzi redakcji*, „Rola. Pismo tygodniowe poświęcone sprawom społecznym, ekonomicznym i literackim” 1891/92, nr 1, s. 9.

literackie i artystyczne, życiorysy i wspomnienia pośmiertne, artykuły z zakresu nauk przyrodniczych, rolnictwa, przemysłu i handlu, judaica, utwory literackie³⁵.

Od 1901 r. działalność wydawniczą prowadziła księgarnia katolicka Mateusza Szczepkowskiego. Publikowała ona dzieła z zakresu teologii, filozofii katolickiej, podręczniki do nauki religii i popularną literaturę ludową³⁶. Książki religijne stanowiły 60% jej całej oferty wydawniczej³⁷. Na składzie posiadała również publikacje wydawnictw działających poza kordonem, np. Księgarni św. Wojciecha w Poznaniu, Księgarni Apostolstwa Modlitwy w Krakowie, Gubrynowicza i Syna we Lwowie oraz A. Juszyńskiego w Przemyślu. Prowadziła także sprzedaż religijnych czasopism krakowskich, lwowskich i poznańskich³⁸.

Należy też wspomnieć o „Bibliotece Dzieł Chrześcijańskich”, prowadzonej przez ks. Zygmunta Chełmickiego. W latach 1901–1916 nakładem „Biblioteki” ukazały się 62 dzieła³⁹ z zakresu „historii Kościoła Katolickiego, historii powszechnej, teologii moralnej i dogmatycznej, katechetyki, filozofii, archeologii, estetyki, literatury chrześcijańskiej i prawa kanonicznego”⁴⁰. Były to przeważnie „prace oryginalne” oraz te, „których brak najdotkliwiej uczuwać się daje naszym czytelnikom katolickim”⁴¹. „Kronika Rodzinna” pisała, że „o ważności i potrzebie takiego wydawnictwa zbytecznym byłoby się szerzej rozwodzić, gdyż każdy, inteligentny a szczerzy katolik [...] jest aż nadto dobrze o tym przeświadczony”⁴².

Zasady katolickie głosił „Dziennik dla wszystkich”, przemianowany w 1905 r. na „Dziennik Powszechny. Organ pracy chrześcijańsko-

³⁵ Zob. tamże.

³⁶ Jan Dzięgielewski, dz. cyt., s. 40.

³⁷ „Zestawienie nr 6”, dz. cyt., s. 356–357.

³⁸ [Reklama Księgarni Nakładowej M. Szczepkowskiego], „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1913, nr 11, [dz. ogł., s. nlb].

³⁹ Jan Dzięgielewski, dz. cyt.

⁴⁰ [Reklama „Biblioteki Dzieł Chrześcijańskich”], „Przegląd Bibliograficzny” 1905, nr 1, s. 35.

⁴¹ *Notatki*, „Kronika Rodzinna” 1900, nr 7, s. 135.

⁴² Tamże.

-społecznej”. Redagowano go „w duchu katolickim i narodowym jako organ niezależny i bezpartyjny”. Redakcja pisma posiadała swoje filie w Łodzi i Częstochowie⁴³. W prenumerowanym przez ponad 9500 osób „Dzienniku” zamieszczano wiadomości kościelne, dworskie i urzędowe, artykuły wstępne, poruszające wszystkie sprawy społeczne. Stałe miejsce miał także przegląd polityczny, kronika wydarzeń, głosy prasy rosyjskiej i niemieckiej, korespondencja ze wszystkimi miastami z Królestwa, Cesarstwa Rosyjskiego i zagranicy. Ukazywały się także artykuły popularnonaukowe, rozmaitości, telegramy, wiadomości handlowe i przemysłowe, felietony oraz utwory literackie. Dziennik ogłaszał się jako najtańsze w Polsce pismo codzienne⁴⁴. Przesłał wychodzić w 1905 r. po połączeniu z dziennikiem „Słowo”. Posunięcie to zostało żywo skrytykowane. Sympatycy pisma twierdzili, że „katolicy zostali pozbawieni bezpartyjnego i niezależnego organu”. „Słowo” było bowiem organem „ściśle określonego kierunku politycznego, nie mającego [...] poparcia wszystkich katolików”⁴⁵.

Od 1908 r. ks. Ignacy Kłopotowski wydawał trzy pisma: „Polak-Katolik”, „Posiew” oraz „Dobra Służąca”. Pierwsze z nich ogłaszano jako organ „szczerze i wybitnie narodowy i katolicki, całkowicie niezależny”, który śmiało i otwarcie poruszał „wszelkie sprawy polityczne, społeczne i ekonomiczne”⁴⁶. Szczególną uwagę poświęcano „ruchowi katolickiemu, tudzież zawsze palącej kwestii żydowskiej, usilnie kładąc nacisk na rozbudzenie samodzielności i przedsiębiorczości najszerzych warstw społeczeństwa polskiego”⁴⁷. Redaktor informował również, że pismo codziennie podaje „najświeższe wiadomości z kraju i zagranicy i omawia wszelkie sprawy w duchu katolickim i narodowym”⁴⁸. Pismo „Posiew” polecano jako „najtańsze pismo ludowe

⁴³ [Ogłoszenie „Dziennika Powszechnego”], „Ateneum Kapłańskie” 1909, t. 1, z. 5, s. VIII.

⁴⁴ Toż, „Rola” 1891/92, nr 53, s. 915.

⁴⁵ *Ruch społeczny: Z Warszawy*, „Ateneum Kapłańskie” 1912, t. 7, z. 5, s. 466.

⁴⁶ [Reklama „Polaka-Katolika”], „Ateneum Kapłańskie” 1909, t. 1, z. 5, s. IV.

⁴⁷ Toż, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, dz. cyt.

⁴⁸ Toż, „Posiew” 1908, nr 21, s. 336.

tygodniowe⁴⁹. Redagowano je „stylem jasnym i dostępnym”⁵⁰. Tygodnik kierowano przede wszystkim do ludności wiejskiej, „dla najszerszych warstw ludowych”⁵¹. Starania wydawcy o upowszechnianie pisma wydały owoce. „Treścią swą i stylem «Posiew» zyskał ogólne uznanie i już się rozchodzi w 8000 egzemplarz[*y*]⁵². Tygodnik został doceniony także przez inne periodyki katolickie. W „Wiadomościach Pasterskich” w 1906 r. pisano, że „Posiew” „pragnie podnieść warstwy wieśniacze i natchnąć je przywiązaniem do wiary i ojczyzny, a jednocześnie uszlachetnić i oświecić [...]. Ks. Kłopotowskiemu trzeba być wdzięcznym za inicjatywę i tak udatne wykonanie pracy dla ludu”⁵³.

„Dobra Służąca” od 1907 r. ukazywała się pod tytułem „Pracownica polska”. Przeznaczona była dla służących w celu podnoszenia poziomu wiedzy religijnej i umacniania wiary⁵⁴. W 1909 r. periodyk został zakupiony przez Stowarzyszenie Sług Katolickich i stanowił jego organ prasowy⁵⁵.

Ks. Ignacy Kłopotowski od 1909 r. wydawał także miesięcznik „Kółko Różańcowe”. Wydawca przed ukazaniem się pierwszego numeru tak informował czytelników: „Raz na miesiąc wychodzić będzie z początkiem roku 1909 pisemko religijno-moralne, przeznaczone dla Kółek Różańcowych. Treść stanowić będą artykułiki o prawdach wiary i zasadach moralności, zawartych w Różańcu Świętym, powiastki moralne i wyjątki z żywotów świętych”⁵⁶.

Jak twierdzi ks. A. Adamski, miesięcznik miał charakter dewocyjny. Nie zamieszczano w nim artykułów o tematyce gospodarczej, poli-

⁴⁹ [Reklama „Posiewu”], „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, dz. cyt.

⁵⁰ Toż, „Ateneum Kapłańskie”, dz. cyt.

⁵¹ Toż, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, dz. cyt.

⁵² [Reklama „Posiewu”], „Ateneum Kapłańskie”, dz. cyt.

⁵³ *Piśmiennictwo*, „Wiadomości Pasterskie” 1906, nr 2, s. 127, 128.

⁵⁴ Andrzej Adamski, *Kapłan i dziennikarz. Błogosławiony ks. Ignacy Kłopotowski (1866–1931)*, Warszawa 2008, s. 88.

⁵⁵ Tamże, s. 89.

⁵⁶ [Reklama „Kółka Różańcowego”], „Posiew” 1908, nr 51, s. 802.

tycznej i społecznej. Kierowano go do odbiorców o określonym typie pobożności i sposobie myślenia⁵⁷.

W 1911 r. w Warszawie powstało pismo „Anioł Stróż”, katolicki tygodnik dla młodzieży. Było to najtańsze piśmisko przeznaczone dla tej grupy czytelników, cena prenumeraty rocznej wynosiła tylko 2 ruble⁵⁸. Faktycznym wydawcą był ks. Ignacy Kłopotowski, choć do 1916 r. oficjalnie był nim hrabia Juliusz Ostrowski⁵⁹.

Książd Kłopotowski od 1912 r. pełnił także funkcję wydawcy istniejącego od 1879 r. tygodnika ilustrowanego dla młodzieży „Wieczory Rodzinne”. Jak pisano w reklamie periodyku, „ogólna treść pisma bardzo zyskała pod nowym kierownictwem”. „Tygodnik dla młodzieży, owiany duchem szczerze katolickim, odda niewątpliwie wielkie usługi naszym rodzinom⁶⁰.”

Ks. Kłopotowski prowadził także drukarnię oraz „Księgarnię Religijną”, która polecała wydawnictwa własne oraz innych oficyn. Były to druki o tematyce religijnej, moralnej i narodowej. Placówka sprzedawała też dewocjonaalia i czasopisma religijne⁶¹. Wydawca utworzył także 76 kantorów sprzedaży własnych czasopism, m.in. w Lublinie, Warszawie, Łodzi, Strykowie, Zgierzu i Siedlcach⁶².

Pismem katolickim był także wychodzący w latach 1909–1939 miesięcznik społeczny i literacko-naukowy „Prąd”. Ogłaszano, że „Prąd”, „stojąc na gruncie chrześcijańskim i narodowym, nie jest rzecznikiem żadnego stronnictwa politycznego⁶³”. Periodyk był wydawany przede wszystkim z myślą o młodych, na co wskazywano już na początku numeru pierwszego:

⁵⁷ Andrzej Adamski, dz. cyt., s. 91.

⁵⁸ [Reklama „Anioła Stróża”], „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, dz. cyt.

⁵⁹ Józef Styk, *Książd Ignacy Kłopotowski 1866–1931. Społecznik, publicysta i wydawca*, Warszawa 1987, s. 179.

⁶⁰ [Reklama „Wieczorów Rodzinnych”], „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1913, nr 2, [ost. strona okładki].

⁶¹ Andrzej Adamski, dz. cyt., s. 117

⁶² Józef Styk, *Ks. Ignacy Kłopotowski (1866–1931) – publicysta i wydawca katolicki, „Chrześcijanin w świecie”* 1983, nr 113, s. 74.

⁶³ „Prąd” 1909, nr 1, [pierwsza strona okładki]

Przyszedł czas, abyśmy wśród powszechnej niemal apatii i utraty zapału do rzeczy i spraw podniosłych i doniosłych zabrali głos – my młodzi [...]. Podejmujemy pracę mozolną, pracę urobienia wewnętrznego współczesnego pokolenia młodych, pracę wykształcenia charakterów krzepkich, pracę budzenia energii czynu, aby z tak wyszkolonym zastępem podjąć spokojną pracę społeczną. A kamieniem węgielnym całej tej pracy jest wyrobienie sobie jednolitego światopoglądu, który byłby [...] konsekwentnym rozwinięciem jednej podstawowej zasady, jaką jest idea chrześcijańska⁶⁴.

Wydawca miesięcznika zachęcał do czytania publikacji religijnych, bywania na „odczytach, traktujących zagadnienia religijne” i włączania się „do pracy na polu religijnym”⁶⁵, bo celem młodych katolików jest „odrodzenie [...] życia w duchu i zasad Chrystusowych”⁶⁶.

Redakcja podejmowała się prac wydawniczych. Już w pierwszym numerze ogłaszano, że „na mocy uzyskanej koncesji będziemy wydawali «Bibliotekę Prądu», w której [...] zostaną uwzględnione dzieła w zakresie nauk społecznych, filozoficznych i przyrodniczych”⁶⁷. Przykładowo tom pierwszy stanowiła *Teoria ewolucji* Ericha Wassmana, drugi zaś *Student współczesny wobec Kościoła Katolickiego* Friedricha Wilhelma Foerstera⁶⁸.

Redakcja prowadziła także sprzedaż książek i czasopism. Oferowała m.in. utwory literackie, podręczniki do nauki matematyki, publikacje z zakresu nauk społecznych i historii⁶⁹ oraz periodyki wydawane za kordonem. I tak, w 1910 r. polecano 86 tytułów pism, ukazujących się w: Berlinie, Chicago, Chyrowie, Częstochowie, Krakowie, Lublinie, Lwowie, Moskwie, Paryżu, Petersburgu, Piotrkowie, Płocku, Poznaniu, Pradze, Warszawie, Wilnie i Włocławku⁷⁰.

⁶⁴ Tamże, s. 1, 2.

⁶⁵ Tadeusz Błażejewicz, *Nowe zadania*, „Prąd” 1909, nr 2/3, s. 38.

⁶⁶ Zygmunt Fedorowicz, *Ewangelia w życiu społecznym*, „Prąd” 1910, nr 6, s. 204.

⁶⁷ *Od wydawnictwa*, „Prąd” 1909, nr 1, s. 2.

⁶⁸ *Od wydawnictwa*, „Prąd” 1910, nr 5, s. 200.

⁶⁹ Zob. *Notatki bibliograficzne. Książki nadesłane do redakcji*, „Prąd” 1910, nr 5, s. 183, 184.

⁷⁰ *Pisma periodyczne nadsyłane do redakcji «Prądu» w ciągu roku 1910*, „Prąd” 1910, nr 1, s. VIII.

Wraz z miesięcznikiem wychodził także dodatek dla młodzieży „Prąd”, przeznaczony dla tych, którzy „dopiero do szerszego życia społecznego czynią przygotowanie na ławie szkolnej”⁷¹. W dziale dla młodzieży czytelnik mógł znaleźć poezję, artykuły o tematyce społecznej i rubrykę *Sprawy młodzieży*, w której informowano o wydarzeniach bezpośrednio dotyczących ludzi młodych, np. o budowie nowego gimnazjum lub konfiskacie biblioteki szkolnej⁷². Po dwóch latach redakcja zawiesiła wydawanie dodatku, gdyż, jak twierdziła, nie spełniał swego zadania. W zamian zobowiązała się wydawać co pewien czas jedno-dniówki, zawierające prace naukowe młodzieży⁷³.

Od 1911 r. w Warszawie ukazywały się „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie. Miesięcznik informacyjny dla duchowieństwa Archidiecezji Warszawskiej”. Jak ogłaszano w nrze 1., duchowieństwo miało tu „znaleźć dla siebie podręczny materiał informacyjny, ułatwiający mu jego praktyczną działalność [...], powiadamiający je o wszelkich sprawach, mających [...] związek z jego duchowym powołaniem i zadaniami społecznymi”⁷⁴. Wydawca twierdził, że „nie rości najmniejszej pretensji do rywalizowania z czasopismami katolickimi polskimi, głównie naukom teologicznym poświęconymi, ani też z tygodnikami czy dziennikami, dla szerszego ogółu katolickiego przeznaczonymi”⁷⁵. Miesięcznik zamieszczał artykuły wstępne z zakresu życia duchowego, nauk teologicznych, prawa kanonicznego i nauk socjalnych, krytykę nowych dzieł i wydawnictw periodycznych, kronikę bieżącą oraz korespondencję miejscową i zagraniczną⁷⁶.

⁷¹ „Prąd. Dział młodzieży” 1910, nr 1, s. 1.

⁷² *Sprawy młodzieży*, tamże, s. 8.

⁷³ *Do czytelników*, „Prąd” 1912 nr 1, s. 2.

⁷⁴ *Od redakcji*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1911, nr 1–2, s. 1.

⁷⁵ Tamże, s. 2.

⁷⁶ Tamże, s. 1.

Bychawa

W znajdującej się niedaleko Lublina miejscowości Bychawa w 1908 r. ks. Antoni Kwiatkowski założył pismo tygodniowe „Nowa Jutrzenka”. Miało ono „bronić i głosić to jedynie, co jest w zgodzie rzetelnej, nie sztucznej z prawdą, dobrem i pięknem”, bo – jak pisał redaktor – „wiernie stoję przy wierze moich ojców i przy moim Kościele Katolickim”. „Nowa Jutrzenka” przeznaczona była przede wszystkim dla ludności wiejskiej i małomiasteczkowej. Celem pisma była troska o „dobro ludu polskiego, żeby ci, co do niego należą, posiadli to wszystko, co posiadać powinien każdy człowiek: obfite światło, dostateczną doskonałość moralną i znośną zamożność”⁷⁷. Pismo oprócz artykułów o treści społecznej zamieszczało także fragmenty powieści i poezje, wiadomości z kraju i ze świata. Wydawcy nie udało się jednak zgromadzić znacznej liczby stałych czytelników. W 1909 r. ks. Kwiatkowski ubolewał, że „gdyby «Nowa Jutrzenka» miała choćby połowę z liczby 1700 przedpłatników, czułaby się bardzo szczęśliwą. I gdyby chociaż połowę miała współpracowników takich jak «Mazur»⁷⁸, a już śmiało patrzyłaby w przyszłość”⁷⁹.

Częstochowa

Do 1864 r. w Częstochowie działała istniejąca od XVII wieku Drukarnia Paulińska, która tłoczyła książki w języku polskim, łacińskim i czeskim⁸⁰: podręczniki teologiczne, kazania, literaturę ascetyczną, dzieła dotyczące historii klasztoru, literaturę polityczną, prawną, poradniki medyczne, hagiografie, modlitewniki i zbiory pieśni. W XIX wieku ograniczono się do wydawania modlitewników, literatury ascetycznej, zbiorów pieśni i elementarzy dla szkół. Drukarnia skupiała wokół klasztoru drukarzy, odlewników czcionek, papierników, ilustra-

⁷⁷ Ks. Antoni Kwiatkowski, *Pierwsze słowa*, „Nowa Jutrzenka” 1908, nr 1, s. 3–4.

⁷⁸ Mowa o wychodzącym w Płocku tygodniku religijno-społecznym „Mazur”.

⁷⁹ *Różne wiadomości*, „Nowa Jutrzenka” 1909, nr 4, s. 31.

⁸⁰ Stanisław Siennicki, *Dawna drukarnia Jasnej Góry Częstochowskiej 1628–1864*, Warszawa 1877, s. 13.

torów, introligatorów i autorów⁸¹, stanowiła więc ważny ośrodek kulturalny. W 1863 r. jasnogórska drukarnia została zlikwidowana przez władze carskie⁸².

Do początku XX wieku miasto nie posiadało żadnej instytucji katolickiej, prowadzącej działalność wydawniczą. W 1901 r. ks. Józef Adamczyk założył miesięcznik „Dzwonek Częstochowski”, odznaczony złotym medalem na Międzynarodowym Kongresie Maryjskim we Fryburgu⁸³. Ks. Adamczyk następująco tłumaczył potrzebę założenia nowego pisma katolickiego: „[...] ustała drukarnia [Paulińska], miejsce książek pożytecznych zajęła tandeta [...]; lud pobożny, pragnąc mieć pamiątkę z miejsca świętego, kupuje co ma pod ręką [...]. Chcąc przywrócić [...] ową dawną świetność Jasnej Góry [...], postanowiliśmy przy pomocy Bożej [...] wydawać pismo miesięczne pod tytułem Dzwonek Częstochowski”⁸⁴.

Zamieszczano w nim artykuły treści teologicznej, powieści religijne, modlitwy prozą i wierszem, żywoty świętych, biografie, obrazy z historii Kościoła katolickiego, wiadomości dotyczące spraw kościelno-religijnych i ogłoszenia⁸⁵.

Redakcja pisma prowadziła także sprzedaż modlitewników, przewodników religijnych, katechizmów dla matek i dzieci, przygotowujących się do I Komunii Świętej. Prenumeratorzy otrzymywali bezpłatnie premię: np. książkę *Obrazy w Sali Rycerskiej na Jasnej Górze* lub obraz przedstawiający Ołtarz Jasnogórski. Podejmowała się także prac wydawniczych. W 1901 r. ogłaszano, że nakładem „Dzwonka Częstochowskiego” wydane zostaną m.in. *Żywot Pana Naszego Jezusa Chrystusa* oraz *Dzieje Klasztoru Jasnogórskiego*⁸⁶.

⁸¹ *Druki Jasnogórskiej Oficyny w latach 1693–1863*, wyd. Stanisław Świdziński, Coesfeld 2006, s. 6.

⁸² Tamże, s. 7.

⁸³ *Przewodnik ilustrowany po Jasnej Górze w Częstochowie*, cz. 1, oprac. ks. Józef Adamczyk, Częstochowa 1903, s. 133.

⁸⁴ *Słowo wstępne*, „Dzwonek Częstochowski” 1901, t. 1, s. 2.

⁸⁵ „Dzwonek Częstochowski” 1901, t. 5, [dz. ogł., s. nlb].

⁸⁶ Tamże.

Pismo zyskało uznanie władz Kościoła. Ksiądz redaktor w 1901 r. informował, że „zaledwie kilka tomów ukazało się «Dzwonka Częstochowskiego», [...] a już Jego Ekscelencja Ksiądz Biskup Kujawsko-Kaliski udzielił raczył pasterskiego błogosławieństwa”⁸⁷. Biskup Stanisław Zdzitowiecki pisał do redakcji „Dzwonka”, że „wielką jest potrzeba pism periodycznych, które by dawały należytą duchową i społeczną strawę, [...] toteż uznanie Ci się należy, Szanowny Księżu Redaktorze za zbożną Twą pracę”⁸⁸. Błogosławieństwa udzielił także Ojciec Święty Leon XIII i jego następca Pius X⁸⁹.

Miesięcznik znalazł poparcie także wśród czytelników. W 1904 r. wydawca wspominał, że „codziennie [...] otrzymuje w listach pisanych przez swych czytelników słowa wdzięczności i przywiązania”⁹⁰.

Kielce

Zdaniem ks. Daniela Olszewskiego w Kielcach na początku XX wieku powstały pierwsze czasopisma diecezjalne. Należy tutaj wymienić przede wszystkim „Przegląd Diecezjalny”, wychodzący od 1911 r. pod kierunkiem ks. Jacka Pysia. Przeznaczony dla duchowieństwa periodyk informował o zarządzeniach władzy kościelnej i wydarzeniach z życia Kościoła⁹¹. Wychodziło także pismo „Maryawita. Dwutygodnik dogmatyczno-ascetyczny ilustrowany, poświęcony czci Najświętszego Sakramentu i Niepokalanie Poczętej Dziewicy”, wydawany przez ks. Wincentego Bogackiego⁹².

⁸⁷ *Prospekt na rok 1902*, tamże, [dz. ogł., s. nlb].

⁸⁸ *Prospekt na rok 1904*, tamże, [s. nlb].

⁸⁹ „Dzwonek Częstochowski” 1904, t. 6, [s. nlb].

⁹⁰ *Prospekt na rok 1904*, dz. cyt., [s. nlb].

⁹¹ Daniel Olszewski, *Aktywność społeczno-kulturalna duchowieństwa diecezji kieleckiej w XIX wieku. Zarys problematyki badawczej*, w: *Aktywność społeczno-kulturalna kościołów i grup wyznaniowych w Polsce XIX i XX wieku*, pod red. Marty Meduckiej i Reginy Renz, Kielce 1995, s. 33.

⁹² Warto zaznaczyć, że od 1907 r. w Łodzi ukazywał się nieaprobowany przez Kościół katolicki tygodnik o tym samym tytule, wydawany przez wykluczone z Kościoła katolickiego Zgromadzenie Mariawitów.

Lublin

W Lublinie do 1908 r. działała omawiana już wcześniej Księgarnia Religijna ks. Ignacego Kłopotowskiego oraz ukazywały się wydawane przez niego periodyki: „Polak-Katolik”, „Posiew” i „Dobra Służąca”.

Piotrków

W 1905 r. powstał w Piotrkowie miesięcznik teologiczno-pasterski „Wiadomości Pasterskie”. Pismo „stojąc ściśle na gruncie nauki Kościoła Katolickiego, uwzględniało nieustannie wyłaniające się nowe duchowe potrzeby społeczeństwa polskiego, oświecało je i wskazywało drogę praktyczną prowadzenia go ku Bogu w duchu Chrystusowym”. Był to pierwszy periodyk pasterski, w którym kapłani mogli „wyprowadzać spostrzeżenia, zdobyte w pracy parafialnej lub nauczycielskiej”⁹³. Na jego łamach zamieszczano „szczerą i bezwzględną krytykę wszelkich zjawisk w życiu kościelnym, ale zawsze prowadzoną z prawdą, godnością i miłością”⁹⁴.

Miesięcznik wydawany był tylko przez trzy lata. W grudniu 1907 r. redaktor informował, że „kończy się trzyletnie wydawnictwo [...] nie «dla braku chęci służenia Kościołowi i Ojczyźnie na polu piśmiennictwa, ani też dla braku czytelników, lecz jedynie tylko z nadmiaru pracy»”⁹⁵. Pismo zyskało uznanie w kręgu wydawców katolickich. W „Przeglądzie Powszechnym” pisano, że „Wiadomości Pasterskie” „zdołały zgromadzić około siebie kilku wybitniejszych pisarzy nie tylko spośród duchowieństwa, ale i świeckich [...]. Aktualność, praktyczność, wszechstronność – te zalety «Wiadomości Pasterskich» winny zyskać [...] jak najszersze koło czytelników”⁹⁶.

⁹³ „Wiadomości Pasterskie. Prospekt” 1905, R. I, s. 1–2.

⁹⁴ *Od redakcji*, „Wiadomości Pasterskie” 1906, t. 2, nr 1, s. 11.

⁹⁵ Redaktor ks. Marian Fulman otrzymał probostwo parafii św. Zygmunta w Częstochowie. Zob. „Wiadomości Pasterskie” 1907, t. 3, nr 12, s. 760.

⁹⁶ Jan Urban, *Przegląd piśmiennictwa*, „Przegląd Powszechny” 1906, t. 89, s. 399, 401.

Płock

W latach 1906–1918 w Płocku wydawano tygodnik religijno-społeczny „Mazur”. Na jego łamach można było znaleźć artykuły społeczne i gospodarcze, powieści, opowiadania historyczne, wiadomości z kraju i świata oraz komentarze do wydarzeń politycznych. Redakcja „Mazura” prowadziła sprzedaż książek. W 1909 r. ogłaszano, że można nabyć powieści, opowiadania historyczne, poezje, publikacje religijne, medyczne i z zakresu prowadzenia gospodarstwa. Każdy prenumerator otrzymywał bezpłatne premia. W 1909 r. były to np. *Czytania o Matce Boskiej z Lourdes*, powieść współczesna *Sara* oraz obraz Matki Bożej Skępskiej i portret Henryka Sienkiewicza⁹⁷.

Od 1906 r. ukazywał się w Płocku przeznaczony dla duszpasterzy „Miesięcznik Pasterski Płocki”. Pismo miało zamieszczać „wiadomości z wiedzy kościelnej” oraz rozporządzenia władz Kościoła dotyczące życia diecezji⁹⁸. Istniało do 1939 r.

Sandomierz

W latach 1908–1947 ukazywała się tu „Kronika Diecezji Sandomierskiej. Miesięcznik poświęcony sprawom religijnym, naukowym i społecznym”. W piśmie zamieszczano przede wszystkim listy pasterskie i rozporządzenia władz kościelnych, encykliki, sprawozdania z uroczystości, wiadomości z życia Kościoła, artykuły o muzyce i sztuce kanonicznej, biografie⁹⁹.

Włocławek

Działalność wydawniczą we Włocławku prowadziła Drukarnia Diecezjalna przy Seminarium Duchownym. Tłoczono w niej m.in. miesięcznik „Ateneum Kapłańskie: poświęcone Pismu Św., teologii dogmatycznej, apologetyce, teologii moralnej i Ascetycznej, prawu

⁹⁷ [Reklama na okładce], „Mazur. Kalendarz na rok 1909”, Płock 1908.

⁹⁸ *Od redakcji*, „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1906, nr 10, s. 283.

⁹⁹ Informacje zebrane z: „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1913.

kanonicznemu, liturgice, filozofii, historii, naukom społecznym, pedagogii i sztuce chrześcijańskiej”. Redakcja „Ateneum” prowadziła sprzedaż modlitewników, żywotów świętych i dzieł z zakresu filozofii i psychologii. Po niższej cenie można było nabyć Ewangelię, „w myśl Ojca Świętego Piusa X, który usilnie stara się o rozszerzenie Ewangelii i Dziejów Apostolskich”¹⁰⁰. Oferowano także książki z dziedziny patrystyki, dogmatyki, teologii moralnej, katechetyki, liturgiki, ontologii, kosmologii, etyki, historii kościoła, historii powszechnej i nauk społecznych. Na składzie znajdowały się także druki obcojęzyczne: francuskie, niemieckie, włoskie, angielskie i rosyjskie¹⁰¹.

Pismo zyskało popularność wśród licznych odbiorców. W jednym z numerów „Prądu” z 1912 r. pisano, że „wysoki poziom, na jakim umieli postawić od początku kapłani diecezji kujawsko-kaliskiej wydawnictwo «Ateneum Kapłańskie», przynosi im wielki zaszczyt, wysiłki te zasługują na najgorętsze poparcie całego naszego duchowieństwa i inteligencji katolickiej”¹⁰². Zdaniem Ryszarda Bendera miesięcznik ten był główną trybuną chrześcijańskiej myśli społecznej w Królestwie Polskim przed I wojną światową¹⁰³.

Od 1898 r. istniał także miesięcznik „Homiletyka”. Trzon pisma stanowiły: żywoty świętych, kazania niedzielne i mowy, katechetyka i katecheza, ascetyka i przegląd literatury religijnej. Miesięcznik zyskał błogosławieństwo władz kościelnych¹⁰⁴. Zdobył też wiernych czytelników: „zyskaliśmy [...] dowody serdecznej życzliwości, pamięci, wdzięcznego i pobłażliwszego uznania”, pisano w jednym z numerów¹⁰⁵. Po szesnastu latach istnienia periodyku w „Wiadomościach Archidiecezjalnych Warszawskich” pisano, że „Homiletyka” stała się „wszechstronnym przewodnikiem kapłana-duszpasterza” i „cieszy się zasłużonym uznaniem duchowieństwa polskiego wszystkich trzech

¹⁰⁰ [Reklama na okładce], „Ateneum Kapłańskie” 1909, t. 2, z. 3.

¹⁰¹ Zob. *Bibliografia*, „Ateneum Kapłańskie” 1909, t. 2, z. 5, s. 45–50.

¹⁰² *Notatki bibliograficzne*, „Prąd” 1912, nr 1, s. 37.

¹⁰³ Ryszard Bender, dz. cyt., s. 118.

¹⁰⁴ *Od redakcji*, „Homiletyka” 1898, R. 1, t. 1, s. 3, 4.

¹⁰⁵ *Od redakcji*, „Homiletyka” 1899, R. 2, t. 3, [s. nlb].

zaborów”¹⁰⁶. Redakcja pisma podejmowała się również publikowania książek religijnych. W 1909 r. ogłaszała np., że jej nakładem wydane zostały m.in. *Ćwiczenia duchowne i sposób powadzenia misji*, *Ćwiczenia duchowne dla dzieci*, *Wezwanie do pokuty. Cztery serie kazań pasyjnych oraz trzy kazania na Wielki Piątek* i *Rozporządzenia kościelne o Mszach żałobnych*¹⁰⁷.

Od 1906 r. wychodził dodatek do „Homiletyki” „Przewodnik Społeczny, poświęcony sprawom bieżącej chwili”. Pismo broniło zasad wiary i przeznaczone było dla „kapłanów, obywateli wiejskich, ludu prostego i rzemieślników”¹⁰⁸.

Pod tym samym tytułem od 1908 r. wychodził również poświęcony duszpasterstwu miesięcznik „Przewodnik Społeczny” oraz „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej. Czasopismo poświęcone sprawom diecezji”, na której łamach ukazywały się przede wszystkim encykliki i rozporządzenia kościelne, listy pasterskie, przepisy rządowe i prawne, wiadomości z diecezji, bibliografia; był także dział różności¹⁰⁹.

Oprócz redakcji tych pism funkcjonowała we Włocławku Księgarnia Powszechna, oferująca książki z zakresu teologii, kaznodziejstwa, ascetyki, filozofii, nauk społecznych i historii, księgi liturgiczne, modlitewniki i czasopisma. Na składzie znajdowały się również utensylia kościelne: srebra, platery, wyroby z kamienia sztucznego, mozaiki, obrazy na płótnie, medaliki, dewocjonaalia, szaty kościelne, świece woskowe i kadzidła¹¹⁰.

¹⁰⁶ [Reklama „Homiletyki”], „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1913, nr 4, [dz. ogł., s. nlb].

¹⁰⁷ Toż, „Ateneum Kapłańskie” 1909, t. 2, z. 5, s. XII.

¹⁰⁸ *Słowo wstępne*, „Przewodnik społeczny, poświęcony sprawom bieżącej chwili” 1906, nr 1, s. 1.

¹⁰⁹ Informacje z: „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1909, nr 1.

¹¹⁰ [Reklama Księgarni Powszechnej we Włocławku], „Ateneum Kapłańskie” 1912, t. 7, z. 4, [dz. ogł., s.nlb.]

*

Papież Leon XIII w encyklice z 1898 r. wskazywał, że „gazety kościelne mają za zadanie zło w dążnościach nieprzyjaciół Kościoła wykazywać, pracom duszpasterzy współdziałać”¹¹¹. Pius X nawoływał, że „jest świętym obowiązkiem każdego katolika gazety katolickie wspierać i rozszerzać”¹¹². Jeszcze wyraźniej zadania wydawnictw katolickich opisał arcybiskup Giuseppe Pizzardo: „przyczyniać się do rozpowszechniania i do stosowania zasad wiary i moralności chrześcijańskiej oraz przepisów Kościoła w zastosowaniu do różnorodnych okoliczności i do form życia społecznego”¹¹³.

Wydawnictwa katolickie spełniały funkcję informacyjną, powiadamiały o wydarzeniach z życia Kościoła, o sprawach społecznych z kraju i ze świata. Przekazywały wartości i dobre wzorce, dzięki czemu dawały czytelnikowi otuchę i umacniały jego wiarę. Miały także charakter ewangelizacyjny, głosiły i wyjaśniały ewangelię. Pisma katolickie nie tylko uczyły zasad wiary, ale również stawiały w obronie Kościoła i przestrzegały przed szkodliwym wpływem prasy świeckiej, na co tak często zwracały uwagę władze Kościoła Katolickiego¹¹⁴. Wydawnictwa katolickie spełniały także funkcję wychowawczą. Na łamach pism często ukazywały się artykuły na temat wychowania i oświaty. Prasa kierowana do kapłanów stawała się miejscem polemiki i prowadzenia żywej dyskusji, do czego zachęcał redaktor „Wiadomości Pasterskich”. Redakcje pism niejednokrotnie podejmowały się szerszej działalności wydawniczej i prowadziły sprzedaż publikacji religijnych, które ukazały się nakładem innych wydawców. Prasa katolicka rozpowszechniana była także na terenie innych zaborów, była czytana i doceniana przez czytelników z tych terenów. Starania

¹¹¹ Cyt. za: Paul Naudet, *Prasa katolicka i katolickie piśmiennictwo*, Warszawa 1907, s. 13.

¹¹² Tamże.

¹¹³ Abp Giuseppe Pizzardo, *Prawdziwe oblicze prasy katolickiej*, „Ruch Katolicki. Organ Akcji Katolickiej w Polsce” 1936, nr 7, s. 289.

¹¹⁴ Zob. Jerzy Plis, *Kościół Katolicki w Polsce a prasa, radio i film (1918–1939)*, Lublin 2001, s. 28.

wydawców o rozpowszechnianie prasy katolickiej poza kordonem można odczytywać jako próbę umocnienia wydawnictw katolickich i rozwoju katolickiej produkcji wydawniczej. Wskazywał na to redaktor „Przeglądu Powszechnego”, pisząc, że „dźwignią postępu na polu literatury teologicznej, byłoby bliższe porozumienie się [...] wszystkich wybitniejszych sił naukowych z trzech dzielnic polskich około jednego organu myśli teologicznej”¹¹⁵.

Summary

Geography and the activity of Catholic publishing houses in the Kingdom of Poland in the second half of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century

This article tries to reconstruct the distribution of Catholic publishing houses that operated in the Kingdom of Poland in the second half of the nineteenth century. The author surveyed printing factories and Catholic bookshops, as well as editorial offices of magazines which spread the teachings of the Catholic Church. Publishing activities of these establishments and their importance in propagating the faith and Catholic teachings are presented.

¹¹⁵ Jan Urban, dz. cyt., s. 404.